

K U M L I N G E

Beskrivning av en sen-
medeltida Ålandskyrka

Uppsats framlagd för konst-
historiska seminariet vid
Stockholms Universitet höst-
terminen 1964 av Robert Bennett.

Omslagsbilden: Vapenhuset och klockstapeln från sydväst. Foto: A-C. Granholm

Fig. 1 Kumlinge kyrka från sydväst 1964
Foto: A-C. Granholm

Kyrkan ligger på ön Kumlinge i östra delen av den åländska skärgården. Ön är låg och domineras helt av skärgårdsnaturen med buskvegetation och berg, som går i dagen på många håll. Nära kyrkan ligger Kumlinge by, öns enda.

Socknen omnämns i urkunderna första gången 1478¹⁾.

Om sockennamnet skriver Radloff i "Beskrifning öfver Åland" följande: "De uti denna socken til sjöfarandes underrättelse uppreste Kummel hafva säkerligen gifvit anledning til början af namnet, och ändelsen inge skall betyda en uppräjd mark.²⁾

Kumlinge tillhörde tidigare Sunds pastorat och omtalas i denna egenskap ännu år 1403.³⁾ Nuvarande kyrkobyggnaden omnämns första gången år 1484.⁴⁾

Fig. 2 Kyrkan från öster 1964

Foto: A-C. Granholm

I. K Y R K O G Å R D

Kyrkogårdens äldsta del är belägen invid och väster om kyrkan. Den har sedan i flera etapper utvidgats åt öster; bl.a. 1933 då ett 700m² stort område tillkom.⁵⁾

Kyrkogården är i norr, söder och väster omgiven av bogårdsmur av gråsten, lagd av flata stenar. Murens nordöstra del är av sent datum och byggd av klivna stenar. Muren har reparerats på ett flertal ställen, och i 1600-talets visitationsprotokoll omtalas den undantagslöst som varande i då-

ligt skick och i behov av reparation.⁶⁾

På norra sidan kantas kyrkogården dessutom av en häck innanför muren. Större träd saknas. Ett dike löper innanför muren på de västra och nordvästra sidorna. Kyrkogården är utfylld så att kyrkan är lägre belägen, och skild från gravarna av ett ca 135cm brett, stenlagt dike.

INGÅNGAR

Kyrkogårdens huvudingång ligger i väster och är försedd med trägrindar mellan enkla, kvadratiska grindstolpar av tegel. Stolparna är försedda med toppiga huvar av plåt och har varit övermålade med röd färg. Grindarna är målade i ljusgrön färg.

Kyrkogården har dessutom en ingång i söder, likadan som västra ingången, men något smalare och med gulmålade grindar. Liksom västra ingångens grindar tillkom de år 1901.⁷⁾

Stigluckor har funnits vid båda ingångarna men bortskaffades år 1901.⁸⁾

KLOCKSTAPEL

Klockstapeln är belägen på kyrkans vapenhus och skall behandlas i samband med detta. Se sid. 12.

BOD

Till kyrkan hör en rödmålade bod av trä med vidbyggt avtråde. Den är belägen utanför bogårdsmuren nordväst om kyrkan.

PANNRUM

Till kyrkan hör också ett pannrum, tillkommet vid installering av centralvärme vid restaurering år 1961. Det är inmurat i bogårdsmuren på kyrkogårdens nordvästra sida.

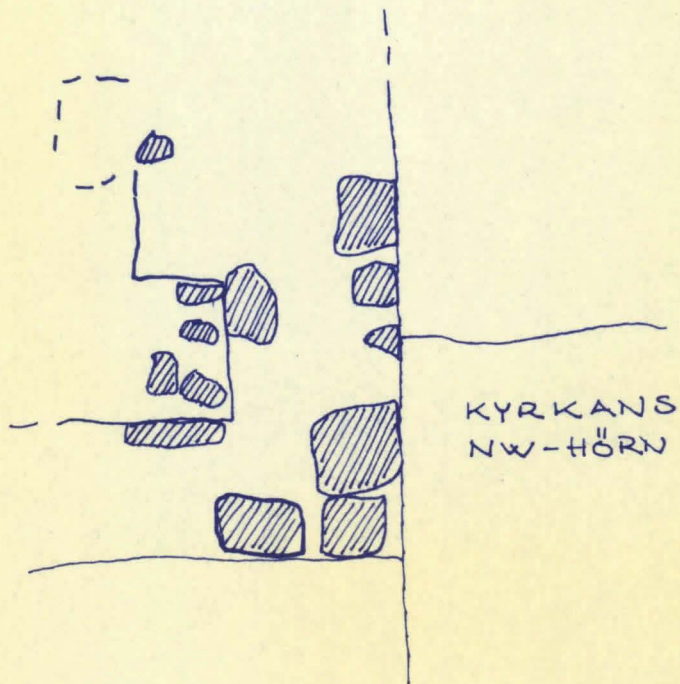
GRAVVÅRDAR

Märkligare gravvårdar saknas på kyrkogården. Samtliga är av relativt sent datum och i allmänhet oansenliga till formatet.

GRUNDMUR

Invid kyrkans nordvästra hörn finns rester av en husgrund. Dess förekomst påpekas år 1795 av Radloff, som också nämner att det enligt traditionen skall röra sig om lämningar av ett kloster.⁹⁾ En utgrävning

PLAN AV GRUNDMUR INVID
KUMLINGE KYRKA (1961)

av husgrunden företogs år 1961, och landskapsarkeologen fil.mag. Matts Dreijer har i Åländsk Odling 1962 redogjort för resultatet.¹⁰⁾ Se vidare fig.3.

På några ställen väster om kyrkan finns mindre stenar i sanden, några delvis täckta av gravvårdar. Möjligen kan även dessa stenar tyda på att området omedelbart väster om kyrkan har varit bebyggt. En närmare undersökning omöjliggörs av de sena gravläggningarna på platsen.

Fig. 4 Kyrkan från väster 1964
Foto: O. Holm

II. KYRKOBYGGNA DEN

PLAN OCH MATERIAL

Kyrkan är en enkel, rektangulär salkyrka med tillbyggt vapenhus och tillbyggd sakristia. Långhuset har tillkommit under 1400-talets senare hälft. Vapenhuset är ungefär samtidigt, medan däremot sakristian är förnyad och tillkommen år 1785.¹¹⁾

Kyrkan är uppförd av gråsten i dels huggna dels valda block i cyclopförband. Tegel har använts i gavelröstena, som förhöjts i sen tid, i nuvarande

fönsteromfattningar samt i valvsystemet.

Kyrkan har utvändigt varit rappad och vitlimmad.¹²⁾
Av rappningen återstår emellertid endast mindre rester, framför allt på sakristian.

Sockel saknas utom på vapenhuset, som har en primitiv sockel. På vapenhusets östra vägg är sockeln något utskjutande.

Fig. 5 Kyrkan från norr 1964
Foto: A-C. Granholm

FÖNSTER

Inga fönsteröppningar har kvar sin ursprungliga form (med undantag för sakristians fönster). Östra och västra fönstren sitter på sina ursprungliga platser, medan de båda sydfönstren flyttats något. Östra fönstret är spetsbågigt och har liksom långhusets övriga fönster en spetsbågig fönsteromramning av trä (se fig. 6). Fönsteromramningens mått är 294 x 132cm. Yttre bågen är av tegel i cement och är sålunda ny. På bågens insida syns rester efter fönstrets ursprungliga kalkstensomramning. De inre sidorna uppvisar flera lappningar och redan under medeltiden har två rappningar gjorts.¹³⁾ Fönstret har troligen från början varit rundbågigt.

Fig. 6 Östra fönstret från utsidan
Foto: A-C. Granholm

Västra fönstret som ursprungligen var runt med ca 105cm diameter,¹⁴⁾ högs år 1838 upp, så att det blev 150cm högt och 120cm brett.¹⁵⁾ Det har sedan förstorats ytterligare och mäter nu (fönsteromramningen) 302 x 136cm. Bågen är på fönstrets insida rund, medan den på utsidan är spetsig.

Södra väggens båda fönster förstörades och flyttades år 1813.¹⁶⁾ Sydöstra fönstret mäter vid ytterkanten på insidan 255 x 126cm. Det har tidigare varit ca en halv fönsterbredd längre österut. Sydvästra fönstrets mått, tagna på samma sätt, är 250 x 150cm. Det befinner ca 20cm längre österut än det ursprungliga fönstret. Dessutom har båda de ursprungliga sydfönstren suttit ca 50cm högre upp upptill, och ca 90cm högre upp nedtill.

Ett helt nytt fönster togs år 1871 upp i nordväggen, strax väster om predikstolen.¹⁷⁾ Det mätte vid ytterkanten på utsidan 298 x 137cm. Fönstret igensattes vid restaureringen 1961.

Fig. 7 Inre portalen sedd från vapenhuset
Foto: A-C. Granholm

INGÅNG

Kyrkans inre portal leder in från vapenhuset i sydväst. Utåt vapenhuset är den spetsbågig, inåt långhuset rundbågig. Måtten är (vid innerkanten på insidan) 300 x 134cm.

INTERIÖR

Kumlunge kyrka är relativt liten - inre måtten är 17,20 x 7,42m. Den har, inte minst genom den väl genomförda restaureringen år 1961, väl behållit sin medeltida prägel. De stora fönsteröppningarna vittnar dock om de ingrepp som under 1800-talet gjordes i kyrkans arkitektur.

GOLV

Det nuvarande golvet är i koret och gångarna lagt av kvadratiska kalkstensplattor (ca 50 x 50 x 4cm¹⁸⁾). Plattorna i gångarna är något mindre än de i koret och av äldre datum. Troligen har de lagts vid mitten av 1700-talet. Den större typen av plattor har också använts som material för sakristians golv och bör därför dateras till omkring år 1785. Golvet i bänkkvarteren är av trä.¹⁹⁾

Fig. 8 Interiör mot öster
Foto: A-C.Granholm

VALV

Kyrkan är täckt av tre st. stjärnvalv av tegel (se fig. 9). Liksom väggarna är de försedda med kalkmålningar. Mer om dessa på sidan 16. Det östligaste valvet har, för att markera koret, gjorts något olika de övriga. De använda teglen har formatet 30 x 13 x 10cm. Ribbteglens format är 26 x 14 x 9 x 7 x 2,5cm (se fig. 10).

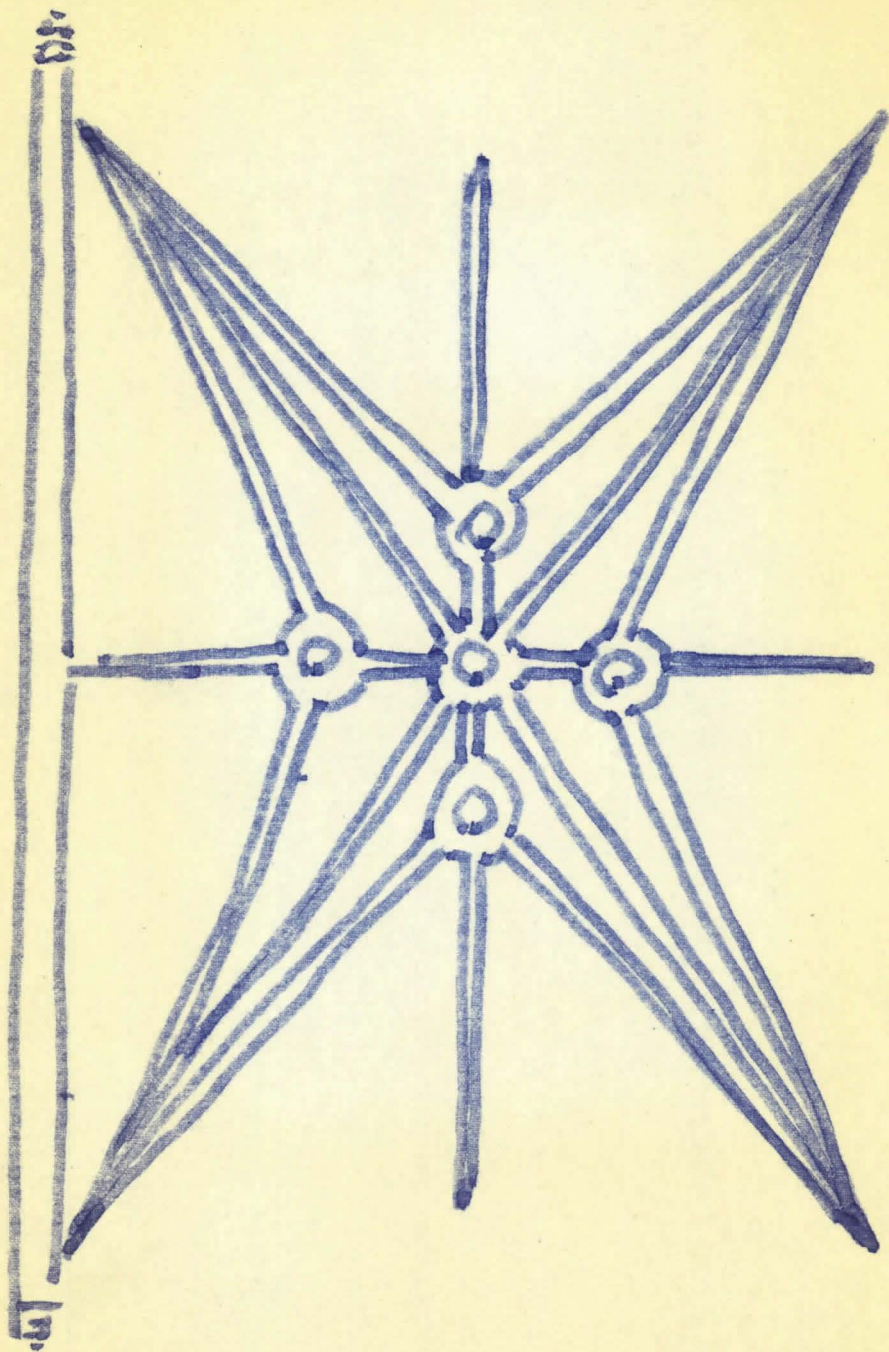

Fig. 9 Västra valvet

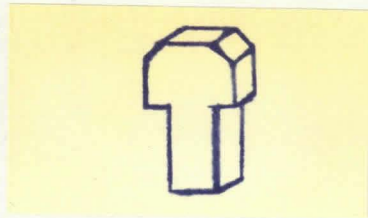

Fig. 10 Ribbtegel

Valvribborna bildar i valvhjässan fem st. ringformiga fördjupningar, eventuellt avsedda för valvbricksor av trä. Valven skiljs åt av gördelbågar som vilar på konsoler av tegel ²⁰⁾ (se fig. 11).

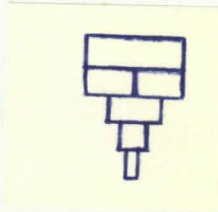

Fig. 11 Konsol

Dylika konsoler bär också upp valvribborna i kyrkans hörn. Sköldbågar saknas.

Valven har tillkommit någon gång omkring år 1475 (se vidare nedan).

NISCHER

I korets östvägg finns två st. rektangulära nischer, en på vardera sidan om altaret. Nordöstra nischen mäter i höjd 159cm och i bredd 54cm. Djupet är 44cm. Nischen delas av en horisontell, svagt välvd hylla, placerad 61cm över nischens underkant. Hyllans tjocklek är ca 9cm. ²¹⁾ Sydöstra nischens mått är i höjd 63cm och i bredd 36cm. Djupet är 32cm. Den är träfodrad och har en hylla av trä. En dörr av trä påsattes dessutom vid restaureringen 1961, eftersom tydliga spår av gångjärn syntes. ²²⁾

YTERTAK

Som ovan nämnts har kyrkans gavelrösten förhöjts i sen tid. Det bör ha skett år 1785 från vilket år det nuvarande yttertaket härrör. Om detta vittnar nämligen en inskription på västra gavelns vindskidor. ²³⁾ Taket är klätt med tjärad aspspån, och detsamma gäller också klockstapeln och sakristians yttertak. Efter år 1785 har både taket och gavelröstena flera gånger reparerats. ²⁴⁾

På östra gavelröset finns ett litet, spetsbågigt vindsfönster och på västra gaveln en ca 30 x 30cm stor ljusglugg till kyrkvinden. Båda gavlarna har vindflöjlar. Den östra är daterad 1906 medan den västra är starkt angripen av rost och odaterad.

VAPENHUS

Vapenhuset är beläget vid långhusets sydvästra mur mot vilken det har stötfog. Det är uppfört av gråsten i cyclopförband. Inre måtten är i längd 4,17m och i bredd 3,85m. Dörröppningen mot söder är rundbågig utan varje artikulering, och har måtten 300 x 142cm. De nuvarande portarna insattes år 1949.²⁵⁾

Fig. 12 Vapenhusets södra portal från insidan
Foto: A-C. Granholm

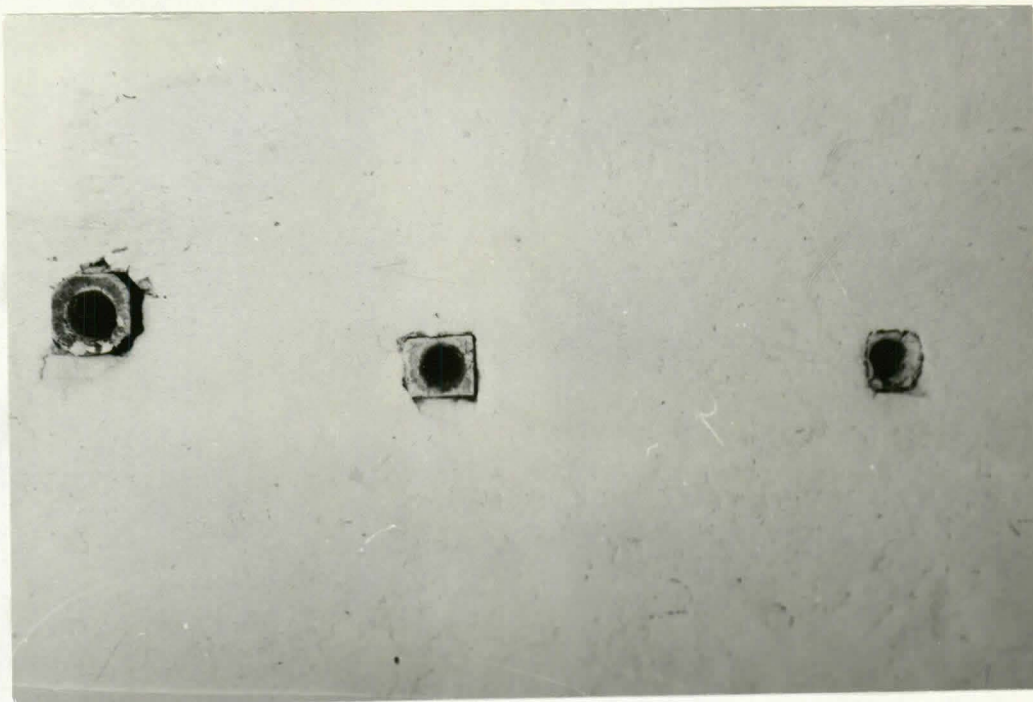

Fig. 13 Hål för klocklinor i vapenhusets valv
Foto: A-C. Granholm

Golvet, som är lagt av oregelbundna hållar, har tidigare varit helt av gråsten, men har reparerats med kalksten. I sydvästra hörnet finns en mycket stor håll av gråsten.

Vapenhuset är täckt av ett tunnvalv av tegel. Höjden från golvet till valvhjässan är 5,5m. I valvhjässan finns tre st. träfodrade hål avsedda för klocklinor.

Inne i vapenhuset står en stenhäll horisontellt ut från östväggen. Troligen har den tjänat som bord för en helgonbild.

På utsidan av vapenhusets västra vägg syns en ca 40 x 40cm stor igenmurning. Vissa spår på murens insida tyder på att här möjligen kan ha funnits en öppning i muren. Det kan dock endast ha rört sig om en nisch på murens utsida.²⁶⁾

Uppgången till klockstapeln, som ^{är} belägen i sydväggen, väster om dörren har en oregelbundet

KLOCKSTAPEL

rektangulär öppning utan artikulering. Dess mått är ca 185 x 60cm. Trappan i muren svänger och går upp genom västväggen, där den upplyses av en ljusglugg, som ursprungligen varit ca 80cm hög och 95cm bred, men som murats mindre med tegel och nu mäter i höjd 40cm och i bredd 34cm. Trappan leder upp till den år 1767 av A. Pimänen uppförda klockstapeln.²⁷⁾²⁸⁾ Den är byggd på en stomme av grova bjälkar och avslutas uppåt med torn, lökkupol och vindflöjel. (se omslaget). Den sistnämnda är daterad 1767. På en balk i tornet finns inskriptionen: " Turun tuomiokirkonrakentaja Andrejas Hertlin on tämen tornin rakentaja W MDCCLXVII 11/6 AND:PIMANE ANO 1767. Jakop Silvanuksen Toimituxen kautta 1767."

Klockstapeln är målad med gul färg, men har tidigare varit rödmålad. Höjden är 12,50m till klockorna och mellanbottnet befinner sig på 3,26m höjd.²⁹⁾

SAKRISTIA

Sakristian, belägen i nordöst, uppfördes av gråsten år 1785¹¹⁾ som ersättning för den tidigare fallfärdiga och av röta starkt angripna sakristian (se sid14). De inre måtten är 6,23 x 6,23m. I norra väggen finns ett rektangulärt fönster, 1,48m högt och 1,20m brett (måtten vid innerkanten på insidan). Det är försett med ett järngaller. Golvet i sakristian är som ovan nämnts lagt av kvadratiska kalkstensplattor. och något högre beläget än långhusets golv. Taket är platt och av trä. Det insattes år 1908.³⁰⁾ Tidigare fanns ett tunnvalv av trä.³¹⁾ En källare av sten är murad under sakristian till ett djup av 1,19m. Dörren till långhuset är plåt- och järnbeslagen. Dörröppningen är rektangulär och har måtten 200 x 99cm.

-0-

DS-
IA

Det har ovan nämnts att Kumlinge ännu år 1403 tillhörde Sunds pastorat, att socknen Kumlinge omtalas 1478 och att kyrkan nämns 1484. Inga

Fig. 14 Sakristian från nordöst
Foto: A-C. Granholm

omständigheter talar för att det på nuvarande kyrkans plats har funnits en äldre kyrka. Å andra sidan ligger det nära till hands att tro, att ett kapell funnits på ön, då vägen till moderkyrkan var lång och, åtminstone vintertid, svårframkomlig.³²⁾ I kyrkan finns (utom den svårdaterade dopfunten) två lösa föremål daterbara före år 1400, nämligen ett helgonskåp och ett manshuvud av trä som säkert tillhört detta³³⁾ (om skåpet och huvudet se sid 33). Troligt är emellertid att skåpet övertagits från Sunds moderkyrka, som på 1460-talet fick ett nytt altarskåp.³⁴⁾ Inte heller vid den utgrävning av kyrkan som företogs vid restaureringen 1961, framkom några tecken på att platsen för kyrkan tidigare har varit bebyggd. Vilken funktion den vid kyrkans nordvästhörn befintliga husgrunden har haft, går som ovan nämnts tills vidare ej att utforska.

Stjärnvalven i Kumlinge kyrka har många motsva-

duger ej!
duger bra
duger ej!
viktig ca 1750
viktig 10-12
1750
duger
righeter i kyrkor på finska fastlandet. Mycket snarlika valv finns t.ex. i Hollola, i Tavastehus län, i Lojo, i Nylands län samt i Raumo och Rimito kyrkor, i Åbo och Björneborgs län. (samt Vätö i Uppland o. Östma; Södermanland)

Med ledning av dessa exempel och med hjälp av de relativt säkert daterbara valvmålningarna förefaller det sannolikast att gissa på en välvningstid omkr. år 1475. Samtidigt har säkert också vapenhuset byggts. För detta talar bl.a. det faktum att ingen annan uppgång till vinden än trappan genom vapenhusets västvägg har funnits. Också de tre linhålerna i valvet talar för att vapenhuset är av medeltida ursprung.

Något mera oviss är dateringen av långhusets murar. De mynt som hittades vid utgrävningen år 1961, kan inte bilda underlag för en datering då de äldsta varit gångbara under hela perioden omkr. 1360 - omkr. 1520.³⁵⁾ Att också murarna tillhör 1400-talet får dock anses ganska klart, och det förefaller även i övrigt knappast sannolikt att murarna tillkommit nämnvärt tidigare än valven.

Om den äldre sakristian saknas utförliga underrättelser. Inga synliga spår återstår heller. Boëtius-Murenus omnämner den i mars månad år 1640 som "halft krasot", och utan golv. 1654 och 1660 omtalas sakristivalvet som i behov av reparation.

Såväl luft- som markfuktigheten har alltid varit mycket hög i kyrkan.³⁶⁾ Tidigare trägolv har ruttnat mycket snabbt,³⁷⁾ och fukten har också varit en av anledningarna till att den klockstapel som föregått den nuvarande har fått skatta åt förgängelsen.³⁸⁾

(Att vapenhuset har haft en klockstapel också före år 1767 bevisas av linhålerna i valvet.)

UPPVÄRMNING

Kyrkan och sakristian försågs år 1900 med kaminer.³⁹⁾ År 1961 bortskaffades dessa och centralvärme installerades.

RESTAURERING

Promemorian för 1961 års restaurering uppgjordes år 1956 av statsarkeologen C.A. Nordman. Arbetena gällde huvudsakligen framtagningen och restaureringen av kyrkans kalkmålningar. Detta arbete utfördes av konservator Veikko Kiljunen från Nationalmuseum i Helsingfors. Dessutom igensattes norra fönstret och torrlades kyrkans grund effektivt. Ny altarring och nya kyrkbänkar samt ett antal lösa stolar anskaffades.

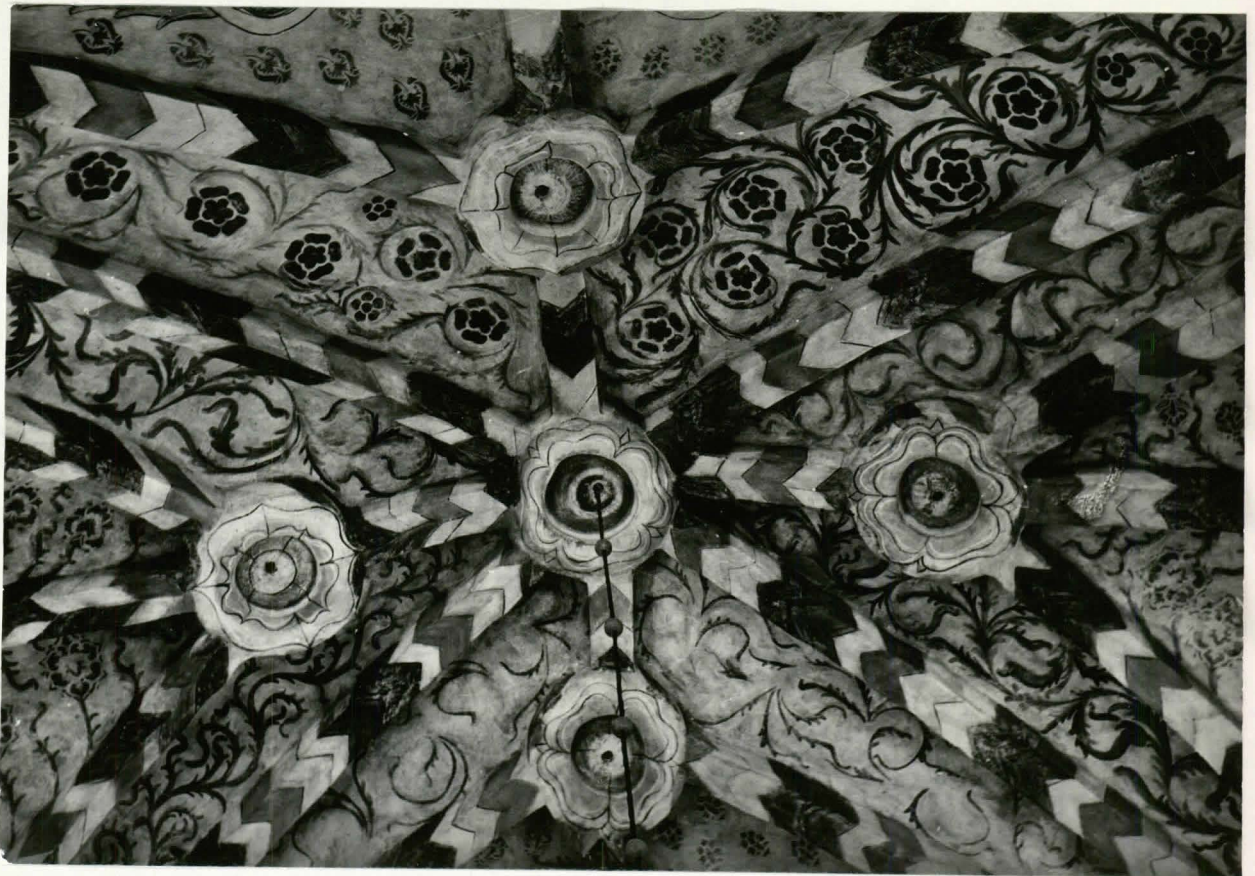

Fig. 15 Mellersta valvets ornamentala
målning
Foto: O.Holm

III. MEDELTIDA KALKMÅLNINGAR

Kyrkorummet pryds av kalkmålningar i al secco-teknik, med figurala framställningar på såväl väggar som valv. I valven omges figurerna dessutom av en rik ornamental dekoration.

Väggarnas målningar är uppdelade i tre horisontella register, åtskilda av schablonband. Det nedersta registret^{upptar} endast draperimålning (norra och västra väggarna). Nord- och västväggarnas två övre register upptar scener ur Kristi liv och lidande, medan södra väggen huvudsakligen ägnats Marie historia. Östra väggens målningar har utplånats nästan helt. Utom de figurala framställningarna har sju av kyrkans invigningskors bevarats på väggarna.

Kyrkan står på mycket fuktig grund, och de nedersta målningarna var mycket skadade när restaureringsarbetena påbörjades sommaren 1961. Av denna anledning är draperimålningen något osäkert restaurerad.⁴⁰⁾ Målningarna hade dessutom sotats ned av de kaminer som insattes år 1900 och borttogs vid restaureringen.

Väggmålningarnas två nedersta register, som överkalkats på 1600-talet,⁴¹⁾ togs fram av konservator V. Kiljunen, som också restaurerade de övriga målningarna i kyrkan. Genom hans arbete har kalkmålningarna i Kumlinge kyrka i mycket stor utsträckning återfått sitt medeltida utseende.

Färgskalan är typiskt medeltida - man har använt jordfärgerna samt cinober och blyfärger. Putsens ursprungliga grågula färg har framtagits på väggarna, medan den i valven har patinerats. Schablonfigurerna är målade med mörkröd och svart färg samt med en brunsvart färg som troligen varit klarröd, men som undergått förändring.

Enligt av konservator Kiljunen vid restaureringsarbetena gjorda iakttagelser⁴²⁾, kan Kumlinge kyrkas muralmålningar uppdelas i tre perioder. Samtliga ~~de~~ de målningar som nu dominerar kyrkorummet hör till den andra av dessa perioder.

Till första perioden hänför konservator Kiljunen de sju bevarade invigningskorsen samt några fragment i korfönstrets båge och kring valvkonsolerna. Dessa fragment låg under det andra skedets på dessa platser befintliga målningar. De hade samma tegelröda färg som de sju invigningskorsen.

Den tredje periodens målningar är numera inte synliga i kyrkan, men tillkom då väggarnas ^{båda} nedersta mål-

ningsregister överkalkades. I gränslinjen till det översta registret målades en grå och svart prydnadsbård (se fig. 16). Stilistiskt hör den till samma tid som kyrkans predikstol och den nu rivna orgelläktaren.

-0-

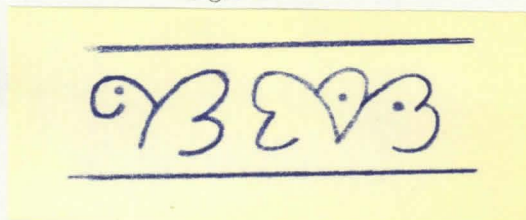

Fig. 16 Prydnadsbård från 1600-talet

Fig. 17 Målningar på mellersta valvets norra vägg
Foto: O. Holm

Dateringen av Kumlinge kyrkas kalkmålningar försvåras av bristen på jämförelsematerial. Det finns i övrigt inget verk bevarat som kan föras tillbaka på den i Kumlinge verksamme konstnären. Vissa beröringspunkter med nykyrkoskolan har framhållits, men dessa kan knappast sägas gälla i mer än enskildheter. I Raumo möter man, vad gäller sättet att inplacera bilderna i kyrkorummet, en uppfatt-

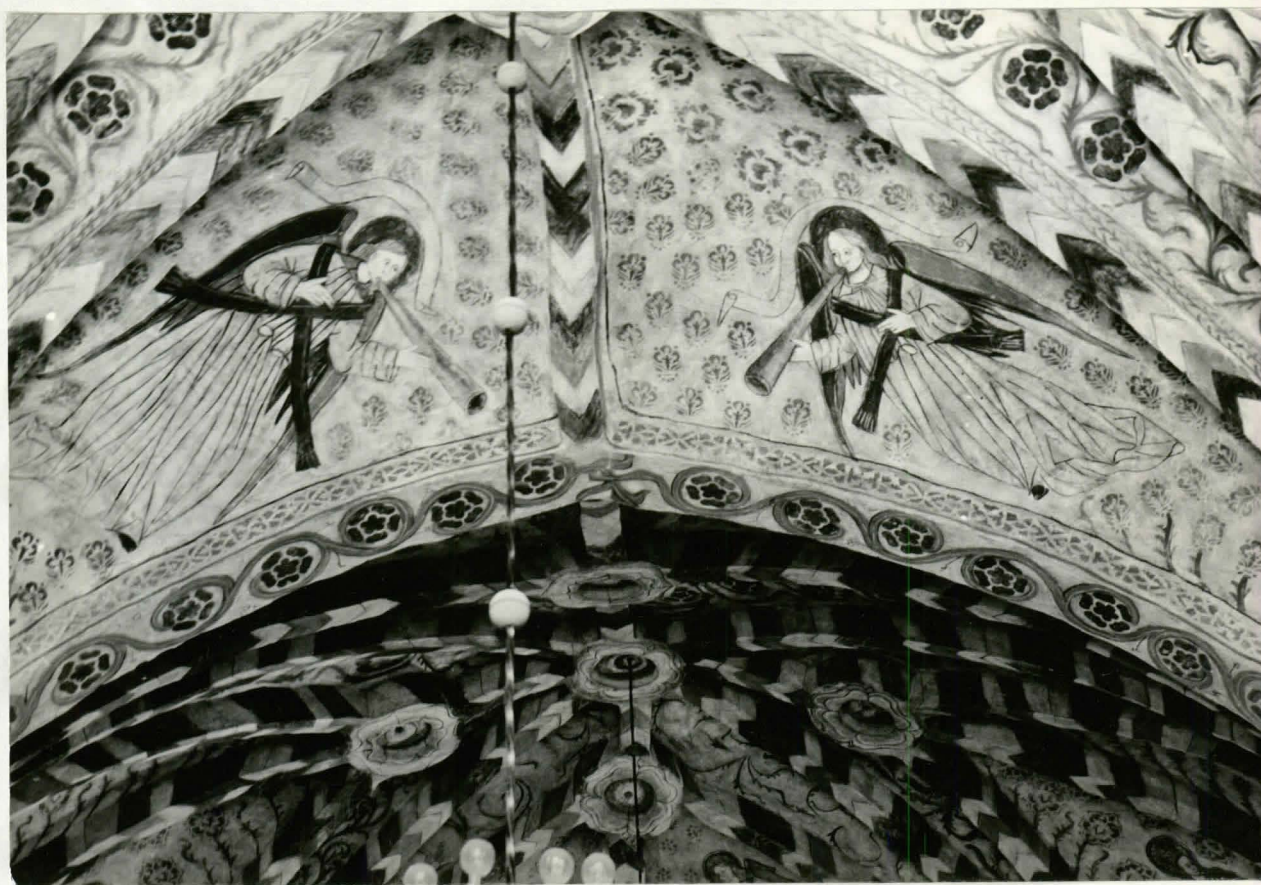

Fig. 18 Änglar på de östra valvkapporna
i västra valvet
Foto: O. Holm

ning besläktad med den i Kumlinge verksamme mästarens. I Tövsala finns beröringspunkter vad gäller de dekorativa elementen. Figurstilen avviker emellertid i båda fallen starkt från Kumlinge.

Inte heller i Uppland finner man några direkta paralleller. Säkert är att Kumlingemålningarnas dekorativa slingor har mycket gemensamt med vissa av de uppländska. Likaså kommer figurstilen närmare Uppland än det finska fastlandet. En fundamental skillnad är emellertid att det kraftfullt, burleska draget helt saknas i Kumlinge. Medan målaren har haft en bestämd uppfattning om de olika personernas utseende vad gäller klädedräkten (de personframställningar som förekommer på flera platser i kyrkan är nästan kopior av varandra), har han inte haft sinne för karaktärisering vad beträffar gester och minspel. Bödlarna i

Fig. 19 Kristus och en knekt
Målning på mellersta valvets norra vägg
Foto: Författaren

passionsscenerna har samma bondskt uttryckslösa min som helgonen och änglarna i valven. Inte ens Kristus avviker nämnvärt. En sådan uppfattning är ytterligt främmande för det sena uppländska 1400-talet, och det kan väl anses uteslutet, att det är från Uppland som mästaren till målningarna i Kumlinge har utgått.

-o-

En datering måste alltså grundas på allmänna stilkaraktäristika. Att målningarna knappast kan tillhöra 1500-talet står klart. Helhetsuppfattningen är fullständigt medeltida. Inte minst den stora rikedom på schablonfigurer bidrar till att ge åskådaren detta intryck.

Det har vidare ovan nämnts att kyrkan bör ha välvts omkring år 1475, och att målningarna kan indelas i tre perioder. Om man antar att åtminstone några år förflutit mellan första och andra perioden, skulle målningarna sålunda kunna dateras till 1480- eller 90-talet. De likheter med vissa av nykyrkoskolans

monument som trots allt finns, gör att man här är mest benägen att tro på 1480-talet.

I en nyligen publicerad uppsats har arkitekt Anna-Lisa Stigell i Åbo framfört åsikten, att väggarnas målningar skulle vara tidigare utförda än valvens och av en annan konstnär.⁴³⁾ Denna teori förefaller högeligen osannolik i betraktande av dekorationens ovanligt helgjutna karaktär. Även om man skärskådar de enskilda bildframställningarna är likheterna mellan väggar och valv långt större än skillnaderna. De för Kumlinge specifika ansiktsuttrycken finns precis lika typiska på både väggar och valv. Väggar-
nas schablonfigurer finns också i valven. Att som arkitekt Stigell dra fram bebådelsens ängel som exempel på skiljaktighet mellan valv och väggar är olyckligt, eftersom denna med sitt rika dräktfall överhuvud faller något ur ramen och inte kan anses vara representativ för väggarnas allmänna figurstil.

-0-

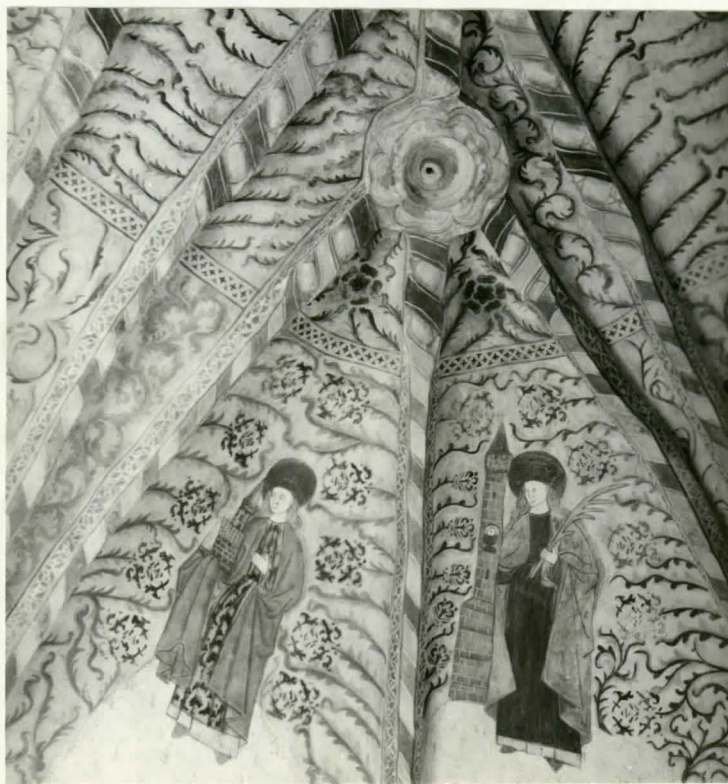
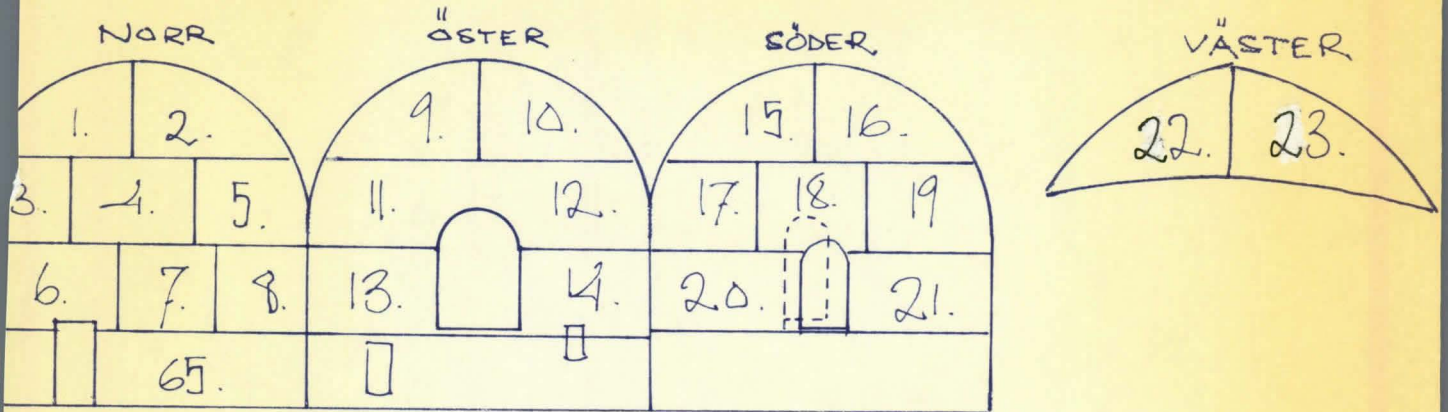

Fig. 20 S.Gertrud och S.Barbara
Målningar i södra delen av korvalvet
Foto: A-C.Granholm

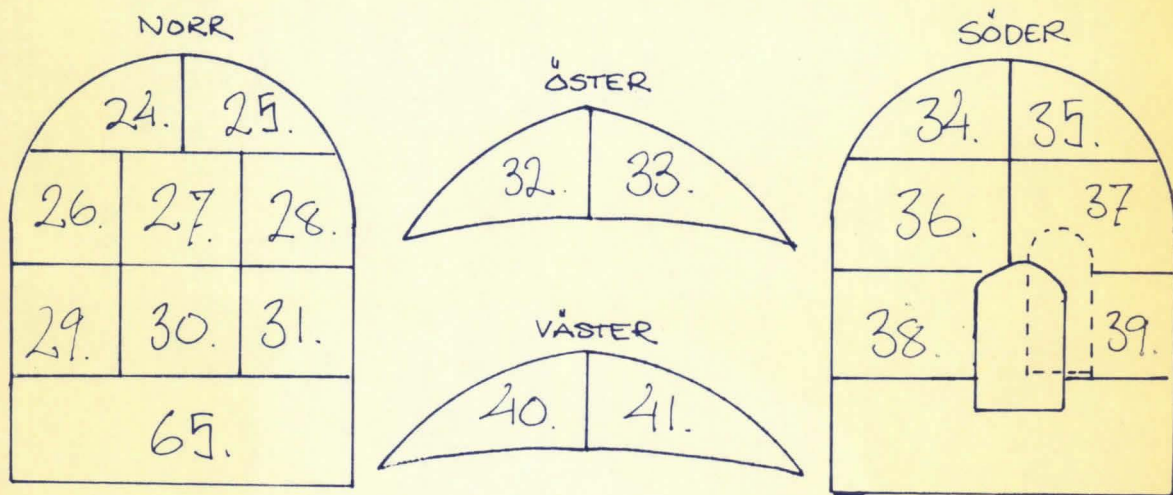

SCHEMA ÖVER MÅLNINGARNA

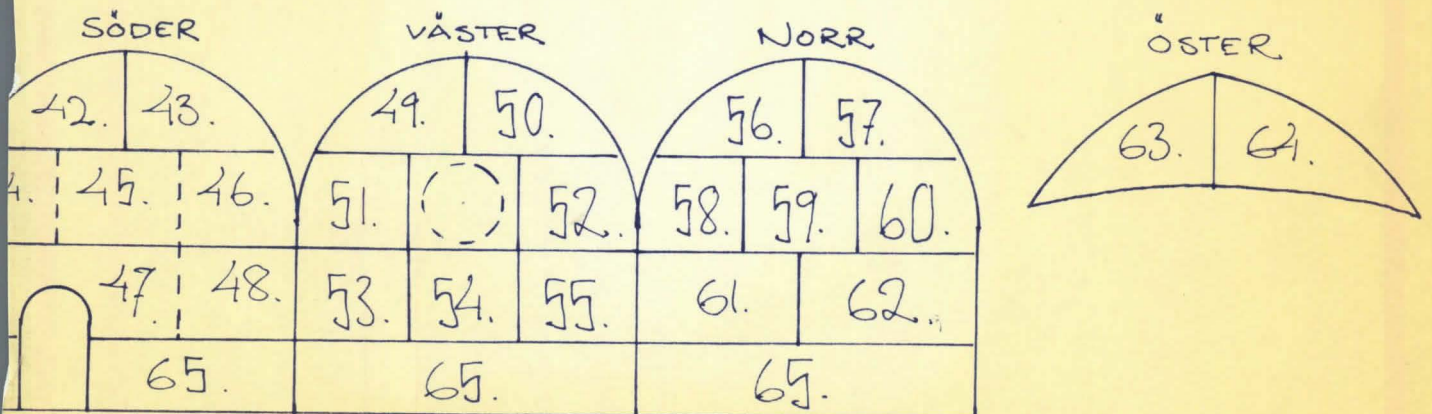
KORVALVET

MELLERSTA VALVET

VÄSTRA VALVET

S C H E M A Ö V E R M Å L N I N G A R N A

KORVALVET

1. S.Dorotea. I höger hand har hon en blomma och i vänster hand en korg med blommor. Figurens höjd: 159cm.
2. S.Katarina. Hon har hjulet i vänstra handen och ett svärd i den högra. Figurens höjd: 154cm.
3. Skördeundret.⁴⁴⁾ Sammanhanget visar att bilden föreställer det s.k. skördeundret.⁴⁵⁾ Bilden återger emellertid inte exakt motivet. Kvinnan har inga likheter med övriga Mariaframställningar i kyrkan och Jesusbarnet finns överhuvudtaget inte med på bilden. Anmärkningsvärt är också att schablonfigurer helt saknas och händelsen istället inplacerats i ett landskap med en stadsbild i bakgrunden. Man måste anta, att denna scen saknats i den samling förlagor som konstnären använt, och att han som ersättning tillgripit en månadsbild med skördemotiv. Bildfältets format: 163 x 132cm. Kvinnans höjd: 74cm.
4. Flykten till Egypten. Bildfältets format: 155 x 115cm. Josefs höjd: 114cm.
5. Omskärelsen. Bildfältets format: 145 x 187cm.
6. Jesus två lärjungarnas fötter. Bildfältets höjd räknat från dörröppningen: 153cm.
7. Nattvarden. Bildfältets format: 175 x 159cm.
8. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 175 x 159cm.
9. Angel. Angeln har ett språkband med icke tydbar text.⁴⁶⁾ Bildfältets höjd nära fönstret: ca 175cm.
10. Kvinnofigur med krona och ~~spira~~^{stavkors} (troligen S. Maria). Bildfältets höjd nära fönstret: ca 175cm.

11. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 144 x 212cm.
12. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 142 x 155cm.
13. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 178 x 268cm.
14. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 173 x 210cm.
15. S. Gertrud. I högra handen håller hon en kyrka. Dräkten är mönstrad med schablonfigurer. Figurens höjd: 145cm.
16. S. Barbara. Snett bakom henne står tornet. I ett fönster syns kalk och hostia. Figurens höjd: 155cm.
17. Marias och Elisabeths möte. Starkt skadad. Bildfältets format: ca 154 x 150cm.
18. Kristushuvud. Huvudets höjd: 45cm. Bildfältets bredd: ca 126cm.
19. Marie bebådelse. Bilden har spegelvänts. Ängeln står till höger om Maria och bär en spira i höger hand. Ängeln har ett språkband med icke tydbar text.⁴⁷⁾
20. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 166 x 177cm.
21. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 165 x 130cm.
22. Ängel. Ängeln spelar på en harpa. Figurens höjd: 130cm.
23. Ängel. Ängeln spelar på en luta. Figurens höjd: 150cm.

MELLERSTA VALVET

24. S. Maria Magdalena. I famnen bär hon ett smörjelsekar. Figurens höjd: 150cm.
25. Jungfru Maria klädd i solen och stående på månskäran. Hon bär Jesusbarnet på högra armen. Figurens höjd: 156cm.
26. Jesus inför Herodes. Bildfältets format: ca 160 x 130cm.
27. Judaskyssen. Bildfältets format: ca 147 x 115cm.
28. Jesus i Getsemane. I övre vänstra hörnet kalk med passionsverktyg. Bildfältets format: ca 145 x 160cm. Jesu höjd: 115cm.
29. Törnekronan viras. Bilden är mycket skadad. Mannens höjd: 105cm.
30. Gisslandet. Bilden är mycket skadad. Mannens höjd: 112cm.
31. Jesus inför Pilatus. Bildfältets format: 174 x 213cm.
32. Ängel. Ängeln har ett språkband med utplånad text. Figurens höjd: 135cm.
33. Ängel. Ängeln har ett språkband med utplånad text. Figurens höjd: 135cm.
34. S. Apollonia. I högrahanden har hon en tång, i den vänstra en bok. Figurens höjd: 143cm.
35. S. Ursula. Hon har en pil i vänstra handen och i den högra en bok. Figurens höjd: 143cm.
36. Nådastolen. Bildfältets format: ca 175 x 150cm.
37. S. Maria? Bildfältets format: ca 170 x 110cm. Bilden mycket skadad.
38. Huvud av biskop. Bilden mycket skadad. Bildfältets format: ca 145 x 130cm.

39. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 130 x 140cm.

40. Ängel. Ängeln har ett språkband med utplånad text. Figurens höjd: 138cm.

41. Ängel. Ängeln har ett språkband med utplånad text. Figurens höjd: 135cm.

VÄSTRA VALVET

42. S. Mattias. I höger hand har han en yxa och i den vänstra en bibel. Figurens höjd: 150cm.
43. S. Bartolomeus. Han har en kniv i vänster hand och bär sin hud på en käpp i den högra. Figurens höjd: 159cm.
44. Okänt motiv. Bildfältets höjd: ca 150cm.
45. Okänt motiv. Bildfältets höjd: ca 150cm.
46. Okänt motiv. Bildfältets höjd: ca 150cm.
47. Okänt motiv. Bildfältets höjd: ca 150cm.
48. Okänt motiv. Bildfältets höjd: ca 150cm.
49. Ängel. Figurens höjd: 170cm.
50. Ängel. Figurens höjd: 170cm.
51. Ängel. Bildfältets höjd: ca 152cm.
52. Korsnedtagningen. Bildfältets höjd: ca 162cm.
53. Kristi himmelfärd. Bildfältets format: ca 146 x 222cm.
54. Okänt motiv. Bildfältets format: ca 135 x 240cm.
55. Pietá. Maria håller Kristus i famnen. Till vänster står Johannes, till höger Maria Magdalena. Bildfältets format: ca 138 x 252cm. Marias höjd: ca 130cm.
56. Ängeln Mikael. I vänster hand håller han en våg och i den högra ^{ett stavkors} ~~en spira~~. Figurens höjd: 157cm.
57. Jesu sår. Änglar bär blodkalkar. Jesu höjd: 160cm.
58. Kristus på korset. Till vänster står Johannes och till höger Maria. Bildfältets format: ca 174 x 127cm. Marias höjd: 114cm.

59. Kristus spikas på korset. Bildfältets format: ca 166 x 135cm.

60. Kristus bär sitt kors. Bildfältets format: ca 162 x 212cm.

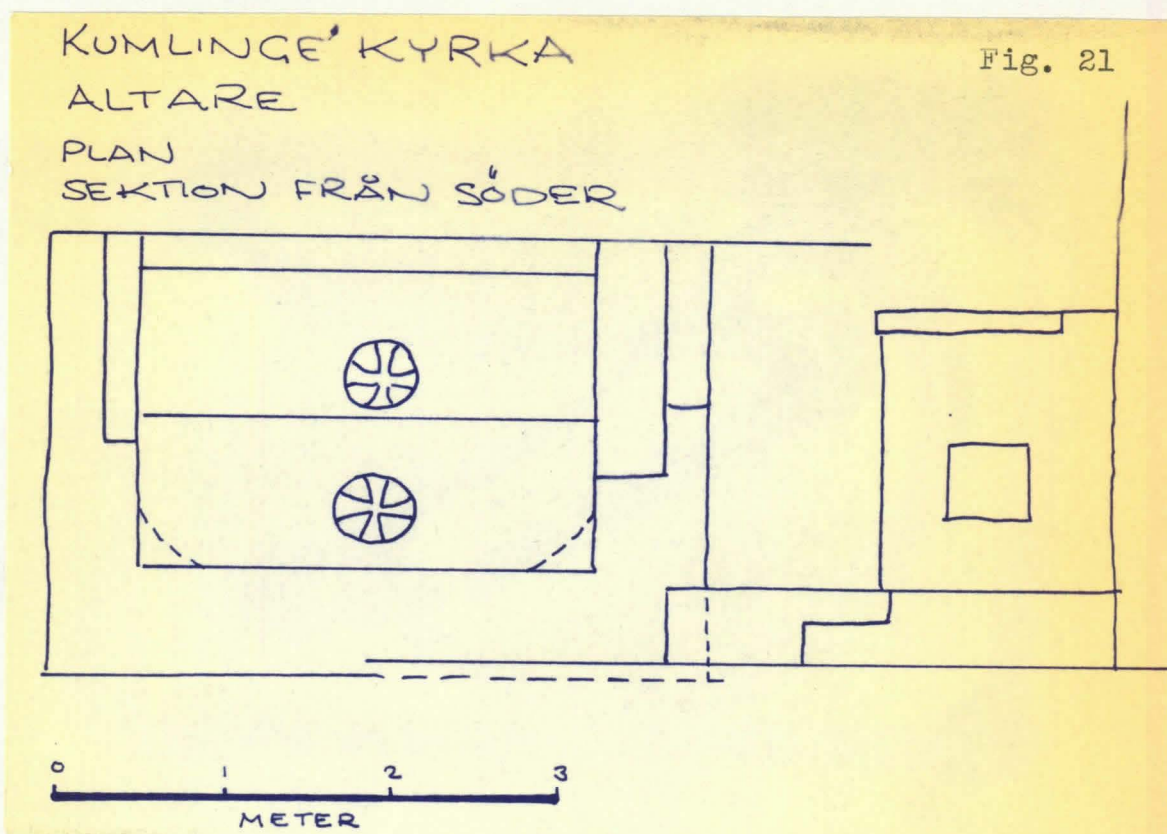
61. Kristi begravning. Bildfältets format: ca 143 x 273cm.

62. Kristus i dödsriket. Helvetet är symboliserat av ett odjursgap ur vilket en man och en kvinna (Adam och Eva) träder ut. Bildfältets format: ca 144 x 305cm.

63. Ängel. Ängeln blåser i en basun och har ett språkband med utplånad text. Figurens höjd: ca 153cm.

64. Ängel. Ängeln blåser i en basun och har ett språkband med utplånad text. Figurens höjd: ca 153cm.

65. Draperimålning. Höjd från golvet till övre randen: ca 156cm.

IV. INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altaret är placerat mot korets östra vägg, uppfört av gråsten och täckt med en skiva av kalksten. Det står på en låg sockel av gråsten. Framför altaret finns en murad avsats, täckt av en kalkstensskiva likadan som altarets, men med på framsidan avrundade hörn. Denna platta härrör säkerligen från kyrkans nu försvunna lekmanaltare, vars grund återfanns vid utgrävningen 1961.⁴⁸⁾ Hörnen har avrundats för att passa en halvcirkelformad altarring som sattes år 1875.⁴⁹⁾ Denna bortskaffades vid restaureringen och ersattes med en enkel, rektangulär altarring av trä. Härvid utfylldes också de avrundade hörnen med cement. Båda kalkstensskivorna har inhuggna konsekrationsskors, 38cm i diameter. På altarets södra sida finns en 75cm djup, träfodrad relikgömma. Se i övrigt ovanstående skiss över altaret.

Fig. 22 Helgonskåpets högra flygel
Foto B. Kéry

Fig. 23 Helgonskåpets vänstra flygel
Foto: A-C.Granholm

Fig. 24 Helgonskåpets mittfigur
Foto: B. Kéry

Fig. 25 Helgonskåp från Fröskog kyrka
i Dalmland
Foto: G. Gunnäs

Fig. 26 Undre delen av helgonskåpets vänstra, inre dörr och det vid restaureringen funna huvudet

Foto: A-C. Granholm

Fig. 27 Jesusbarnet. Detalj av helgonskåp från Fröskog kyrka i Dalsland

Foto: Statens Hist. Museum

HELGONSKÅP

Medeltida helgonskåp, placerat på altaret. Det har i mitten en framställning i friskulptur av madonnan med barnet och på sidorna dubbla dörrar med motiv ur Marie historia och ur Jesu barndomshistoria.

Dörrarnas figurer, som är återgivna i hög relief, uppvisar huvudsakligen ungotiska stildrag, och är daterbara till 1200-talets andra hälft (jfr t.ex. en grupp med Maria och Johannes från okänd svensk kyrka (Statens Historiska Museum, Stockholm⁵⁰)).

Kumlingeskåpet har paralleller i både Finland och Sverige. Närmast står ett skåp från Urdiala i Tavastehus län och ett från Fröskogs kyrka i Dalsland.⁵¹) Likheten gäller i särskilt hög grad arkitekturen. Båda de nämnda jämförande exemplen dateras till 1200-talets andra hälft.

Skåpets mittfigur har blivit utbytt. Den nuvarande är en madonna från omkr. år 1500 - ett grovt och klumpigt arbete.

Vid grävningar i kyrkans långhus år 1961 hittades ett skulpterat huvud av trä försett med en krona. Det är nu uppställt i korväggens norra nisch och har antagits föreställa S:t Olof eller S:t Erik. I stil uppvisar det emellertid utomordentligt starka likheter med helgonskåpets relieffigurer. Säkerligen är det fråga om Jesusbarnets huvud, tillhörande skåpets ursprungliga madonnafigur. I de båda ovannämnda skåpen i Urdiala och Fröskog finner man Jesusbarnet avbildat på just detta sätt - som en liten konung.

ALTARTAVLA

Altartavla, placerad i sakristian. Den föreställer den heliga nattvarden och är målad år 1869 av hovmålare R. Ekman i Åbo. Ramen är förgylld.

KRUCIFIX

Triumfkrucifix av målat trä, upphängt i bågen mellan korvalvet och mellersta valvet. Mellan åren 1666 och 1961 har det varit placerat på långhusets norra vägg.⁵²) Målningen på krucifixets framsida är ny, men

Fig. 28 Krucifix
Foto: B. Kéry

på korsets baksida har medeltida målning bevarats. Den består av schablonfigurer av en typ som också förekommer på framställningen av Kristi begravning på västra valvets norra vägg. Korsets ändar bär cirklar med evangelistsymbolerna.

Kristus är framställd med huvudet något lutat åt höger; armarna och de korslagda fötterna fästade med var sin spik; kraftiga blodlevrar från alla sår. Ländklädet är draperat med långa nedhängande flikar.

Krucifixet är av medelmåttig kvalitet och har förmodligen tillkommit omkr. år 1500.

Fig. 29 Predikstol
Foto: O.Holm

Den består av korg, ljudtak, fot och trappa. Korgen är polygonal; varje sida har en målad personframställning i en enkel ram, avslutad uppåt av en starkt välvd rundbåge. Fälten skiljs åt av pilastrar som bär en arkitrav med profilerade lister, överst dekorerad med tandsnitt. De personer som framställs är: S. Johannes Ev., S. Lucas Ev., Salvator mundi, S. Matheus Ev. och S. Petrus Ap.. Korgens botten är slät.

Ljudtaket är åttasidigt och är försett med frontoner samt i mitten en krona. Fot och trappa är släta frånsett trappräcket, som har två speglar inramade av profilerade lister.

Predikstolens korg kan dateras till 1600-talets början och har antagligen stått på golvet. Fot,

trappa och ljudtak har tillkommit senare.

Predikstolen är målad i blågrön färg.

LAKTARE

Kyrkan har i västra delen haft en orgelläktare. Denna revs vid restaureringen 1961. Läktaren, som tillkommit under 1600-talet, var försedd med målade personframställningar, ganska lika predikstolens. De är nu uppsatta på kyrkans södra vägg (se fig.30). De personer som framställs är: S.Phillipus, S.Johannes, S.Jacobus maior, S.Andreas, S.Petrus, Salvator mundi, S.Matheus, S.Jacobus minor, S.Thomas, S.Simon, S.Mathias och S.Thadeus.

Fig. 30 Målningar från orgelläktare
Foto: Författaren

BANKINREDNING

De nuvarande kyrkbänkarna, som är försedda med dörrar, insattes vid restaureringen 1961. Bänkfasaderna har speglar med profilerade lister. Bänkarna är målade i blågrön färg. Vid restaureringen anskaffades också ett antal lösa stolar av trä, placerade dels i koret, dels längst bak i långhuset. De är målade i svart och vitt.

ORGEL

Orgeln, som är av fabrikat Wirtanen, insattes år 1963. Den är placerad i långhusets sydvästra hörn. Orgeln har tio stämmor, två manualer och pedal.

Fig. 31 Dopfunt
Foto: A-C.Granholm

DOPFUNT

Dopfunt av kalksten, funnen inmurad i vapenhusets golv år 1961. Rund slät cuppa med slät undersida. Cuppans yttre diameter är 54cm; dess inre diameter 40cm. Cuppans höjd är 26cm; djupet 16cm. Fot saknas. Urtappningshål saknas. I funten finns ett fat av koppar, anskaffat 1961. Funten står på en stockända norr om altaret.

NATTVARDSKARL

Kommunionskalk (vikt: 734g.) och patén (vikt: 86g.) av silver. Båda är släta och stämplade med initia-

lerna G. H., en krona samt bokstaven b. Båda är förgyllda på insidan. Kalkens fot är förgylld. Kalken har på ena sidan inskriptionen: "Jean Georg Lillienberg". På den andra sidan finns inskriptionen: "Jakob Silvanus Pastor in Kumlinge et Brändö. 1752".

Vinkanna av silver (vikt: 2100g.). Den har inskriptionen: "Kumlinge kyrka tillhörig". Kannan är anskaffad år 1850 av Benjamin Sulin.⁵³⁾

Oblatask av silver (vikt 253g.). Inskription: Tillhör Kumlinge kyrka 1874".

Sockenbudskalk och patén av silver (vikt tillsammans: 316g.). Kalken har inskriptionen: "Kumlinge moderkyrka tillhörig".

Vinkanna av tenn.

LJUSREDSKAP

Ljuskrone av mässing med 8 pipor.

Ljuskronor av järnbleck: - 1. Med 6 pipor 2. Med 16 pipor 3. Med 16 pipor.

Ljuskronor av glas: - 1. Med 8 pipor 2. Med 4 pipor 3. Med 5 metallpipor.

Ljusstakar: - 1. Två st. av massiv mässing placerade på altaret. 2. Fyra st. parljusstakar, donerade av sumprederierna år 1873.⁵⁴⁾ 3. Tvåarmad av mässing, fäst vid predikstolen 4. Fyra st. av glas.

TEXTILIER

Mässhakar: - 1. Mörkblå, anskaffad 1825⁵⁵⁾ 2. Mörkblå, anskaffad 1881.⁵⁶⁾

Kalkduk av svart sammet med äkta silvergaloner.

Antependier: - 1. Av svart sammet 2. Av svart sammet med galoner, anskaffat 1875⁵⁷⁾ 3. Av mörkröd plysch; applikationer (kors och palmmotiv) samt frans silverfärgade. Skänkt år 1932 av Kumlinge bys Marthor.⁵⁸⁾

Två st. bokdynekläden av mörkröd plysch med kors och frans i silverfärg. Skänkta av Kumlinge bys Marthor år 1932.⁵⁹⁾

Prästkappor av satin, anskaffade 1902, 1931 och 1932.⁶⁰⁾

Två st. mässkjortor.

Två st. altardukar (vita).

Kollekthåv; röd med silkeslister och frans i silverfärg.

Röd kokosmatta för gångarna i kyrkan och sakristian, anskaffad år 1930.⁶¹⁾

Fig.32 Gravhäll i koret
Foto: A-C. Granholm

GRAVHÄLL

Gravhäll av grå kalksten i golvet på korets norra sida. Endast en del (ca hälften) av den ursprungliga hällen återstår. Hällen har inskriptionen: "AND. SILVANUS - PASTOR IN KUMBLINGE - NATUS D:11 NOV: 1695. - DEN: D: 25 DEC 1745."⁶²⁾

KLOCKOR

Storklockan har en diameter av 75cm och följande inskription: "Guten i Stockholm åhr 1744. Hwar till

församlingens invånare : Kumblinge socken 17 hemman
i Kumlinge by 8 i Seglinge. 6 i Encklinge 4 i Björckö.
5 i Lappo och 2 i Österholma. Utom kyrkans egne med-
dell. Till Guds namns ähra förärt . ÄHRA WARE GUD I
HÖGDENE ALT DET ANDA HAFWE LOFWE HERREN PSAL. 150.6."

Lillklockan har en diameter av 67cm och inskriptio-
nen: "CEU MEUS AETEREO FLUXIT RIGOR IGNE SOLUTUS
PECTORA COELLESTI SIC VESTRA FLAMMA LIQUESCANT.

AND. SILVANUS
PAST. IN CUMBLINGE

JACOB SILVANUS
COMMINISTER

HELENA FAVORINA

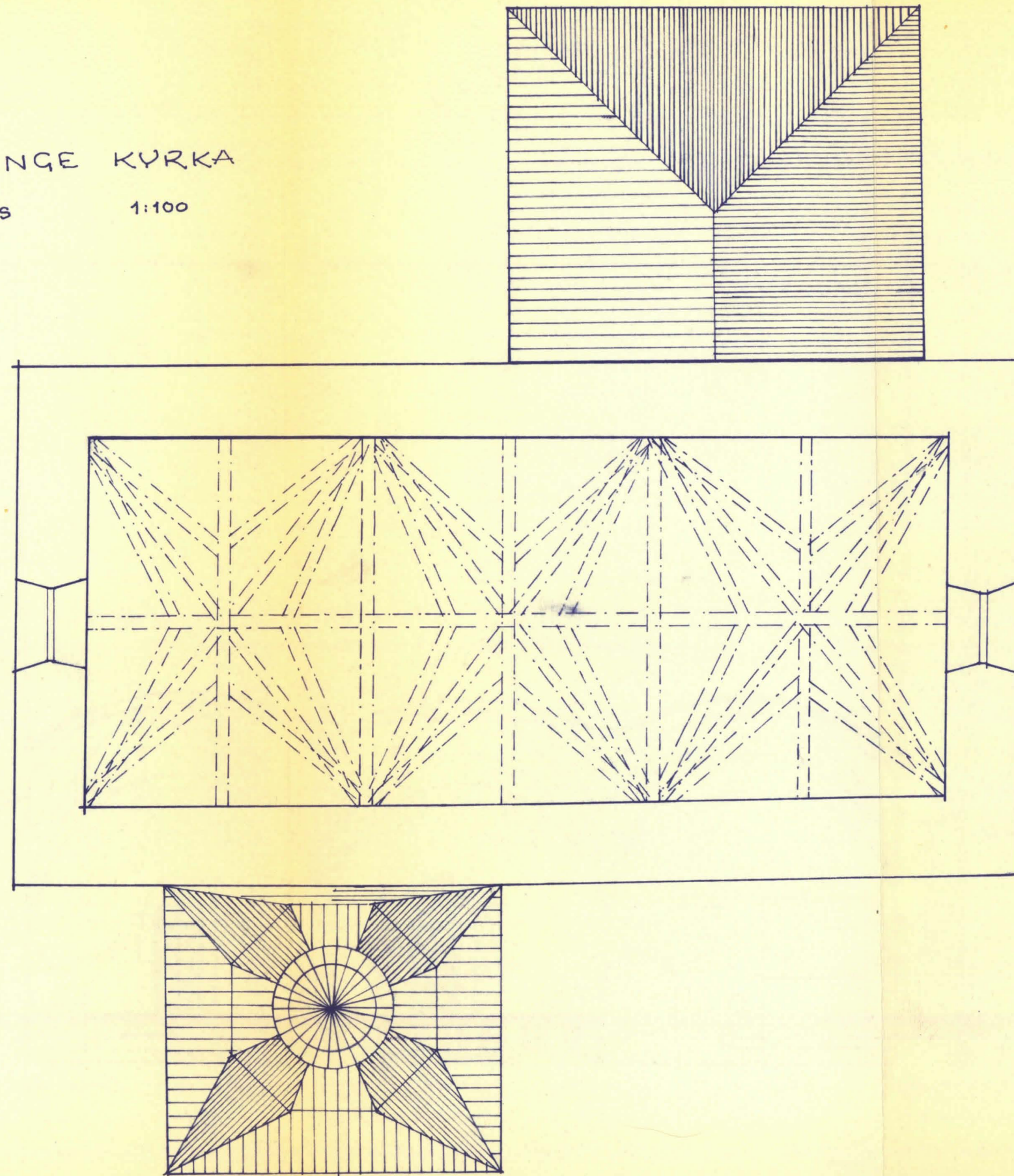
ESA. 2.V.A. KOMER OCH LÅTER OSS GÅ UP PÅ HERRANS
BERG TILL JACOBS GUDS HUUS.

G. MEYER FUDIT. HOLMIAE.

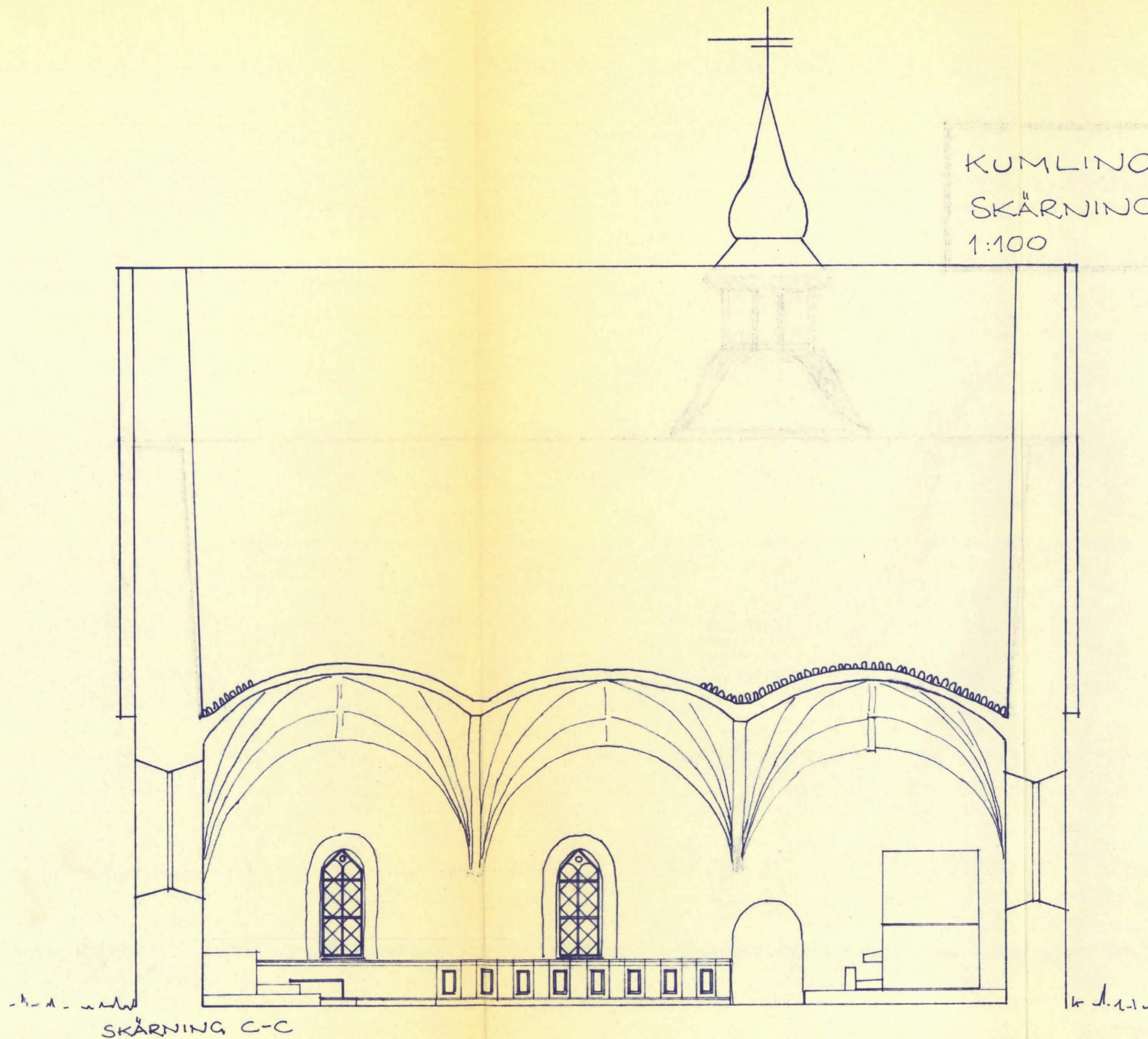
KUMLINGE KYRKA

PLANSKISS

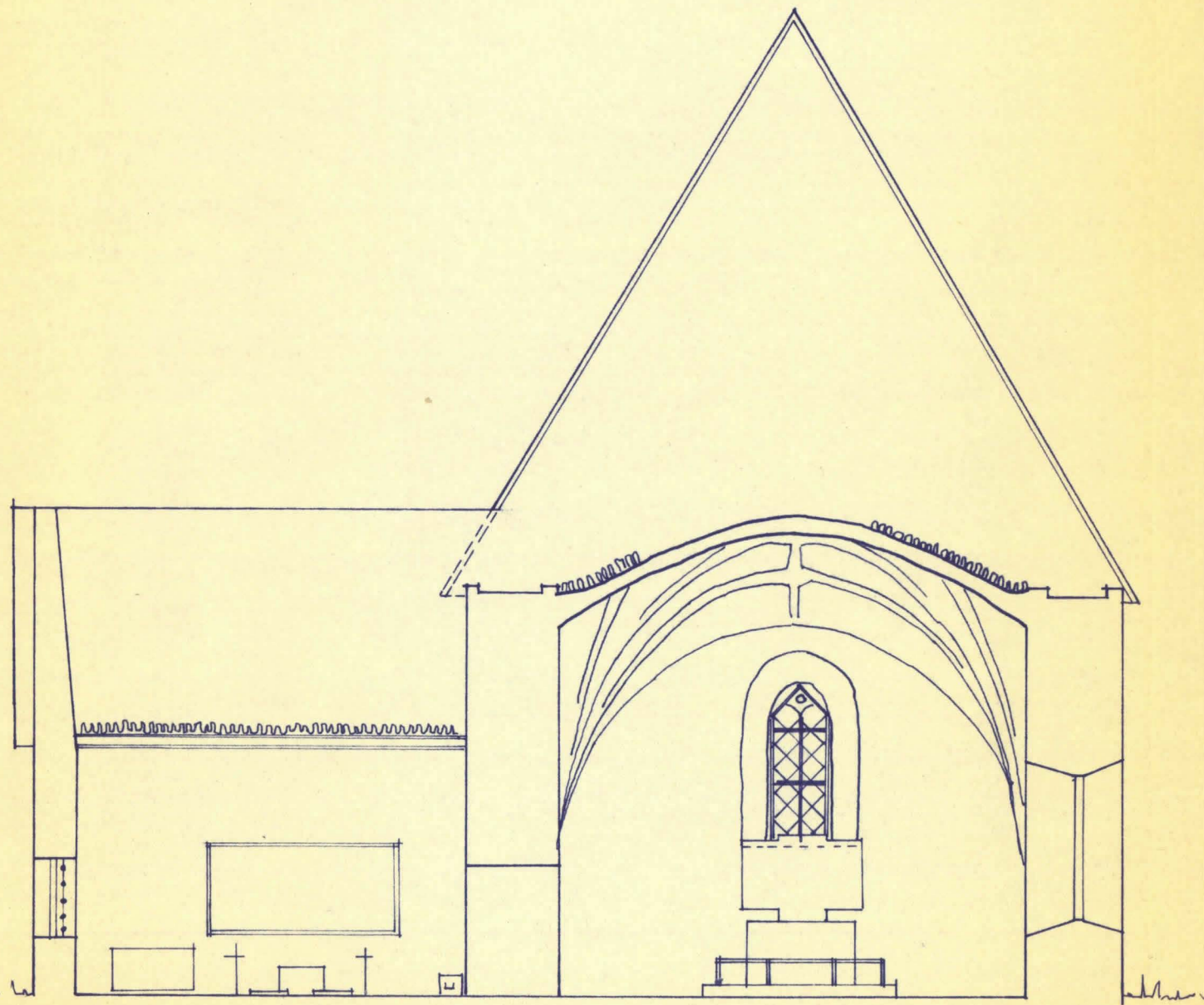
1:100

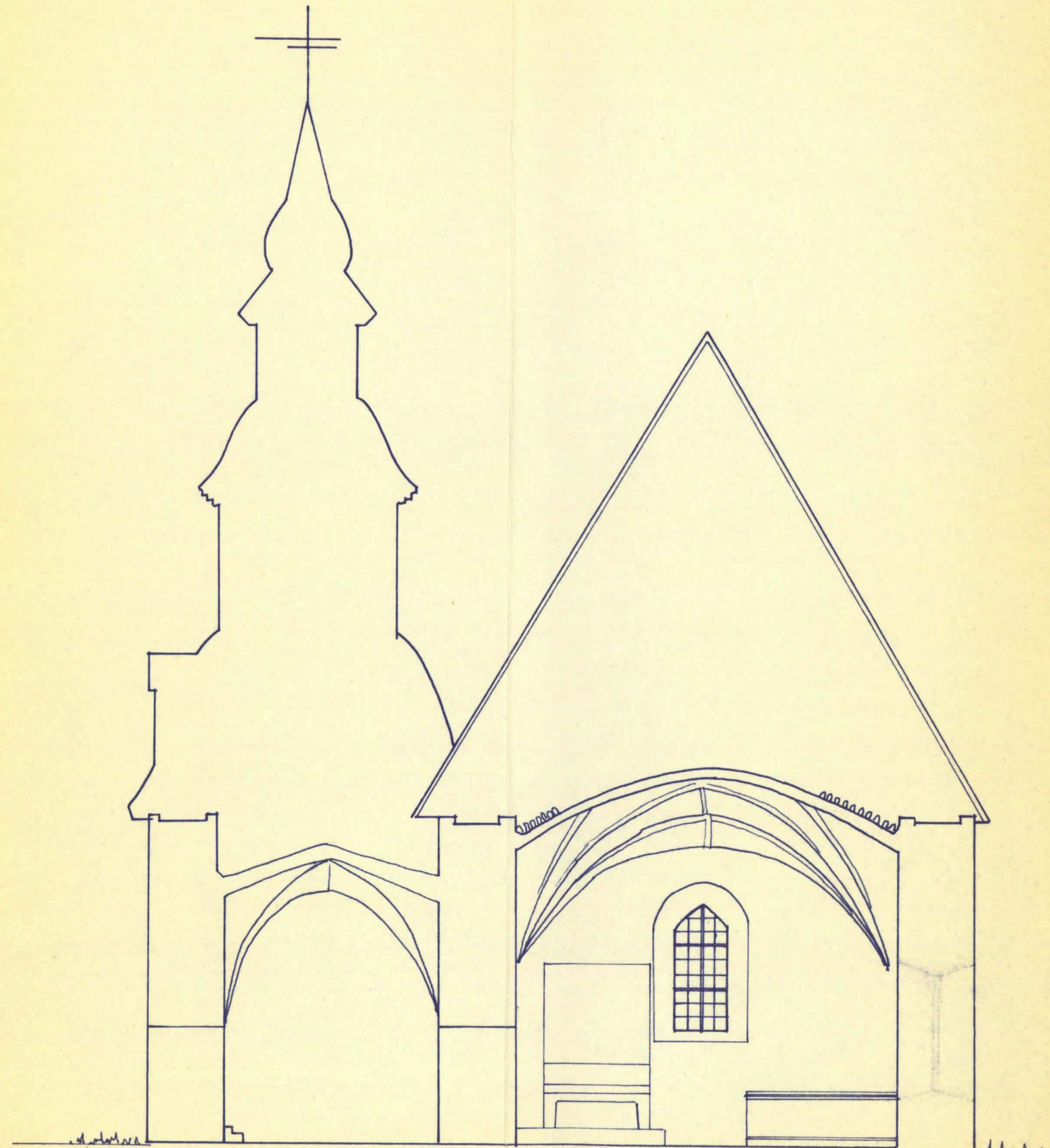
KUMLINGE KYRKA
SKÄRNING, SKISS
1:100

KUMLINGE KYRKA
SKÄRNINGAR SKISSER 1:100

SKÄRNING A - A

SKÄRNING B - B

N O T E R

För exaktare uppgifter om nedan upptagna källor, se förteckn. över ottryckta källor samt litteraturförteckn.

1. Finlands medeltidsurkunder V., nr 3753.
2. Radloff: Beskrifning öfver Åland, sid 144.
3. Registrum Ecclesiae Aboensis, nr 297.
"Juremaa" (nuvarande Jurmo i Kumlinge socken) säges ligga "j Sundhaa sokn".
4. Finlands medeltidsurkunder V., nr 4010.
Väpnaren Kort Hartviksson testamenterar "j mark penningar til S:t Anna i Kumlinge".
5. Inventarielängd 1946.
6. Bcötius-Murenius: Acta visitatoria.
7. Inventarielängd 1946.
8. Inventarielängd 1946.
9. Radloff: Beskrifning öfver Åland, sid 147.
"På Kyrkogården uppvisas rudera, som efter berättelse äro lemningar af et Kloster. Uti Palmschölds anteckningar finnes äfven anmärkt, att uti denna socken varit et gammalt Kloster; men för öfrigt saknas alla underrättelser om dess öden och beskaffenhet."
10. Åländsk Odling 1962, sid 150.
11. Inventarielängd 1836.
12. Bl.a. kyrkoräkning 1797 - 1868.
13. Konservator V. Kiljunens restaureringsrapport.
14. Inventarielängd 1836.
15. Kyrkoräkning 1797 - 1868
16. Kyrkoräkning 1797 - 1868
17. Inventarielängd 1904.
18. Uppgiften om tjockleken från utgrävnings-

rapporten i Ålands Museum .

19. Nuvarande trägolvet är inlagt 1961.

20. Södra väggens konsoler, som förstörts, förnyades enligt konservator V. Kiljunens restaureringsrapport år 1961.

21. Då hyllans undersida enligt konservator V. Kiljunens restaureringsrapport var sotig innan den 1961 överkalkades förefaller det som man har gjort upp eld i nischen.

22. Konservator V. Kiljunens restaureringsrapport.

23. Inskriften lyder: "ANNO 1785 KYRCKOHERDE ISRAEL WALLIN".

24. Bl.a. 1836 (kyrkoräkning 1836 - 1837), 1886 och 1955 (inskriftnor på östra gavelns vindskidor).

25. Kyrkoräkning 1899 - .

26. Denna senare åsikt framförs av fil.mag. M. Dreijer i Åländsk Odling 1962, sid 151.

27. Byggnadsåret omtalas på en inskrift i tornet se sid 12).

28. Om A. Pimänen, se Klemetti: Suomalaisia kirkonrakentajia.

29. Inventarielängd 1946.

30. Inventarielängd 1946.

31. Inventarielängd 1836, 1904.

32. Jämför Hausen: En resa till Åland men förestid (Kungl. Bibl. Stockholm).

33. Möjligen också ett triumfkrucifix, som dock på sid 34 dateras till omkring år 1500.

34. Åländsk Odling 1962, sid 156.

35. Mynten tillhör grupp XXII i Bengt Thordemans översikt över Sveriges medeltidsmynt. Enligt en anteckning i författarens eget exemplar på Kungl. Myntkabinettet bör denna grupp dateras till tiden omkr. 1360 - omkr. 1520.
36. Resultat av undersökning av luft- och markfuktigheten finns redovisat i konservator V. Kiljunens restaureringsrapport.
37. Boëtius-Murenus: Acta Visitatoria innehåller flera uppgifter (från åren 1640, 1642, 1644 och 1650) om att golvet är i dåligt skick på grund av röta.
38. Boëtius-Murenus: Acta visitatoria omnämner år 1640 "tornet och kyrkiotaket" som "murcknade".
39. Inventarielängd 1904.
40. Konservator V. Kiljunens restaureringsrapport.
41. Konservator V. Kiljunens restaureringsrapport. Prydnadsbården, som visas i fig. 16 och som utförts då målningarna överkalkats, kan av stilistiska skäl dateras till samma tid som predikstolen och orgelläktaren (se sid 34 - 36).
42. Konservator V. Kiljunens restaureringsrapport.
43. Stigell: En kyrkobildd och en legendvisa.
44. Motivet behandlas bl.a. i Dahlby: De heliga tecknens hemlighet.
45. Stigell: En kyrkobildd och en legendvisa.
46. Texten troligen latinsk.
47. Texten troligen latinsk. Det förefaller dock som om Vulgatas text till Marie bebådelse inte har använts.

48. Rapport från grävningarna i kyrkans långhus. Av kyrkoherde S. Snellman. Finns i Ålands Museum, Mariehamn.
49. Inventarielängd 1904.
50. Statens Hist. Museum nr 14909.
51. Statens Hist. Museum nr 14965.
52. Boötius-Murenus: Acta visitatoria. Protokoll från år 1666. Konservator V. Kiljunens restaureringsrapport.
53. Inventarielängd 1904.
54. Inventarielängd 1904.
55. Inventarielängd 1904.
56. Inventarielängd 1904.
57. Inventarielängd 1904.
58. Inventarielängd 1946.
59. Inventarielängd 1946.
60. Inventarielängd 1946.
61. Inventarielängd 1946.
62. Om Andreas Silvanus, se Radloff: Beskrifning öfver Åland sid. 149.

OTRYCKTA KÄLLOR

Finlands Nationalmuseum, Helsingfors:

Rapport från Finska Fornminnesföreningens expedition till Kumlinge år 1871.

Kumlinge kyrkas arkiv:

Kyrkoräkningar: 1722 - 1757
1758 - 1796
1797 - 1868
1869 - 1899
1899 -

Inventarielängder: 1836 - 1897
1904 -

Biskops- och prostvisitationsprotokoll:

1692 - 1736
1739 - 1805
1825 - 1899
1921
1932
1946

Svensk översättning (av kyrkoherde S. Snellman) av konservator V. Kiljunens på finska avfattade rapport från restaureringsarbetena år 1961.

Ålands Museum, Mariehamn:

Rapporter från utgrävningen av kyrkan år 1961.

Brev till författaren från:

Landskapsarkeologen fil.mag. M. Dreijer, Mariehamn
Konservator V. Kiljunen, Helsingfors
Kyrkoherde S. Snellman, Kumlinge

LITTERATUR

- ✓ Boëthius, G.: De tegelornade grästens ~~kyrkor~~ ^{kyrkorna} i ^{Norra} Svealand ^{Uppsala 1921}
- ✓ Boëtius-Murenus: Acta visitatoria, Borgå 1908
- Clarke, E.D.: Travels III, London 1828
- Curman, S.: Åländska kyrkor, SvD 6/10 1935
- Dahlby, F.: De heliga tecknens hemlighet, Stockholm 1963
- Drejjer, M.: När byggdes Ålands kyrkor, S:t Olof 1950, Mariehamn 1950
- Finlands medeltida kyrkokonst, Helsingfors 1921
- ✓ Finlands medeltidsurkunder, (utgivna av R. Hausen) Helsingfors 1910-1935
- Hufvudstadsbladet, 21/7 1961
- Juusten, P.: Chronicon Episcoporum Finlandensium, Åbo 1799, (sid. 395)
- Klemetti, H.: Suomalaisia kirkonrakentajia, Porvoo 1927 (sid 105 o. 299)
- Künstle, K.: Ikonographie der Heiligen, Freiburg 1926
- ✓ Lindberg, C.: Finlands kyrkor, Helsingfors 1935
- Meinander, K.: En färd till Ålands kyrkor, Svenska Folkskolans vänner 1903, (sid 155-159)
- Meinander, K.: Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor, Helsingfors 1908, (sid. 10-22, 78-81)
- Nordman, P. och Schybergson, M.G.: Finlands medeltidskonst, (sid. 169)
- Nygren, O.A.: Gudsmodersbilden i Finlands medeltidskonst, Strängnäs 1951 (sid 53)
- Nygren, O.A.: Helgonen i Finlands medeltidskonst Helsingfors 1945
- Okkonen, O.: Suomen Taide I, Porvoo 1945 (sid 94)

- ✓ Radloff, F.W.: Beskrifning öfver Åland, Åbo 1795
- ✓ Registrum Ecclesiae Aboensis, (utgivare: Hausen, R.)
Åbo 1890, (nr 293, 297)

Snellman, S.: I katolsk smak, S:t Olof 1961, Mariehamn 1961

Stigell, A-L.: En kyrkobildd och en legendvisa, Svenska Litteratursällskapet i Finland Historiska och Litteraturhistoriska studier nr 39, Helsingfors 1964

Tallquist, G.: En bok om Åland, Helsingfors 1910

af Ugglas, C.R.: Gotlands medeltida träskulptur, Stockholm 1915

Wennervirta, L.: Gootilaista monumentaalimaalausta Länsi-Suomen ja Ahvenanmaan kirkoissa, Helsinki 1930

Wennervirta, L.: Suomen keskiakainen kirkkomaalaus, Porvoo 1937

(Åländsk Odling 1958, Mariehamn 1958, (bibliografi))
Åländsk Odling 1962 Mariehamn 1962
Ålands medeltidsurkunder, (utgivare: Sundwall, J.),
Helsingfors 1954

Åländska handlingar 1530 - 1634, (utgivare: Sundwall, J.), Helsingfors 1959

P L A N S C H E R

- I. Plan av grundmur invid Kumlinge kyrka.
- II. Västra valvet.
- III. Schema över målningarna.
- IV. Plan av kyrkan.
- V. Längdsektion av kyrkan.
- VI. Tvärsektioner av kyrkan.